

**POUSTEVNÍCI VERSUS REFORMACE.
K UTVÁŘENÍ, ŽIVOTU A ZÁNÍKU PŘEDBĚLOHORSKÉ NĚMECKO-
ČESKÉ PROVINCE ŘÁDU PAULÁNŮ V 15. A 16. STOLETÍ**

JIŘÍ MIHOLA

The article describes the renewal of religious life in the Post-Hussite period and its subsequent confrontation with the 16th century Reformation following the example of The Order of the Smallest Brothers (the Minims). The earliest hermitages and convents making up the German-Czech provinces were set up in Upper Austria and Southern Bohemia at the turn of the 15th and 16th century during the life of the founder of the order. However, the Minims' convents before the Battle of White Mountain existed only for a few decades – to the mid of 16th century the province ceased to exist.

Key words: Eremitic; Minims; church history; reformation; monastery life; heretic.

Úvod

V období označovaném jako podzim středověku se situace řeholních institucí, které zaznamenaly svůj „zlatý věk“ ve třináctém století, značně změnila.¹ Životní formy, které vznikly v období vrcholného středověku, ztrácely svůj smysl a rámeček, do něž byly zasazeny, se rozpadal. Každé obecné znejistění společnosti se promítlo i do více či méně uzavřených společenství, kláštery nevyjímaje. Krize církve, zejména problém dvojzpěšství, se odrážely také v životě jednotlivých řádů, například na bázi národnostních problémů. K dalším faktorům negativně ovlivňujícím stav řeholního života musíme připočítat morové epidemie a války. Evropská dramata 15. století, kdy na Západě vrcholila stoletá válka, na Východě situace spěla a dospěla k pádu Cařihradu a ve středu starého kontinentu mučednická smrt Jana Husa v Kostnici otevřela husitskou revoluci, která českou společnost zcela specificky nábožensky rozdělila, se nemohla klášterů a řeholníků nedotknout.

Řády reagovaly na krizi různými způsoby.² Jednou z možností, jak ustoupit tlaku doby, bylo uvolňování přísné disciplíny a přechod nemajetných společenství na model tzv. štiftu, který umožňoval poněkud svobodnější život a dovoľoval vlastnictví. Obecně začal být v řádových společenstvích přijímán tzv. provinční systém, detailně propracovaný u žebravých řádů. Pravidelné provinční kapituly (konané jedenkrát za tři roky) a vizitace měly zajistit důkladnou kontrolu klášterních hospodářství. Jako reformní ve vztahu k řeholnímu životu můžeme hodnotit také koncily 15. století. Z osobností vysokého světského kléru, které se zabývaly otázkami reformy řeholního života, vyzdvihneme alespoň Mikuláše Kusánského. Mělo jít především o reformy vnitřní. Významný vliv na změny v řeholním životě měly také laické aktivity žádající prohloubení náboženského života. O pozitivním vlivu hnutí Devotio moderna na proměnu vnitřního klimatu některých klášterů už bylo napsáno mnoho. Všechny tyto snahy však byly úspěšné pouze částečně.

¹ HUIZINGA, G.: *Podzim středověku*. Jinočany 1999.

² FRANK, K. S.: *Dějiny křesťanského mnišství*. Praha 2003, s. 98–109.

Druhá polovina 15. století odráží zejména v prostředí medikantských řádů zájem řešit krizi návratem ke kořenům, což vedlo k novému zpřísnění života a utužení kázně, včetně zřeknutí se jakéhokoliv majetku. Příkladem nad jiné viditelným jsou františkáni observanti. Na úspěšném prosazení tohoto modelu měla zvláštní podíl osobnost Jana Kapistránského a dalších.

Výrazem potřeby obnovy řeholního života se stala také nová řeholní společnost.³ Přestože žádna z nových řeholních institucí nedosáhla v celoevropském měřítku úspěchu, který by byl srovnatelný s triumfem žebravých řádů ve 13. století, přinesla jejich existence nové impulzy nejen v řeholním světě. Kajičný návrat k evangelijní chudobě nabídl poustevnictví, jehož úspěch v několika případech vyústil ve vznik nového řádu. Přísnou sebekázní jednotlivce usilujícího o nápravu církve skrze nápravu sebe samého, realizovanou na počátku v samotě poustevny, nabídl v průběhu druhé poloviny 15. století novou alternativu také sv. František z Pauly a jeho řád nejmenších bratří.

Řeholní život v království „dvojího lidu“ se ze sekularizace způsobené husitskou revolucí dostával jen velmi poznenáhlu. Vnitřní poměry v českých zemích exulanty⁴ k rychlému návratu, byť původně plánovanému, nevybízel. Radikální fáze české reformace již byla minulostí, avšak v povědomí národa božích bojovníků ještě dlouho zůstával odmítavý pohled na život v klášteře, včetně nedůvěry v jeho možné obrození. Kališnická většina tuto minoritu vnímala jako abnormální a považovala ji za okrajovou záležitost.

Situace se alespoň částečně změnila s nástupem králů Jiřího z Poděbrad a Vladislava Jagellonského.⁵ Pokud nebyl řeholní život přímo podporován, tak alespoň nebyly kladeny překážky, které by brzdily jeho obnovu. Postupně byly povolávány i některé nové řeholní řády a byly pro ně zakládány kláštery.⁶ Nejpočetnější z nových fundací byly kláštery františkánů observantů, v rámci provincie dosud spojených s konventuály. Řeholníci se znovu stávali důležitým prvkem v oblastech ekonomiky, politiky i kultury.⁷ Observanti velmi silně zdůrazňovali nutnost úplné chudoby mnichů i mnišek. V bezvýhradném přijetí chudoby byla spatřována cesta k nápravě morálních zlořádů, tedy naplnění toho, oč usilovali reformátoři. Také klášterní architektura měla být ve shodě s výtky reformátorů, kteří s hněvem pohlíželi na přepychové paláce mnichů. Obydlí těch, kteří se rozhodli pro zasvěcený život, měla být „nízká, ozdobů neb zbytečností neznamenaná“. Kult chudoby měl být znát také na stravě a oblékání řeholníků, používajících stejný oděv ve dne i v noci.⁸

Příchod paulánů do českých zemí a vznik německo-české provincie (Germanie)

Příchod paulánského řádu do českého prostředí byl jedním z konkrétních výsledků určité stabilizace a snah o obnovu řeholního života po husitské revoluci. Paulánští řeholníci přišli na české území ještě za života sv. Františka z Pauly a jejich první nepočetné konventy vznikly v období na přelomu 15. a 16. století.⁹ Věrní Františkova příkladu si za svá útočiště zvolili samotou hustých jihočeských hvozdů, což se ukázalo jako prozřetelné rozhodnutí.¹⁰ Přestože se řehol-

³ RAPP, F.: *Církev a náboženský život západu na sklonku středověku*. Brno 1999, s. 164–169.

⁴ KADLEC, J.: *Katolictí exulanti čeští doby husitské*. Praha 1990, s. 40–63.

⁵ NĚMEC, J.: *Rozvoj duchovních řádů v českých zemích*. Řím 1988, s. 29–30.

⁶ WINTER, Z.: *Život církevní v Čechách XV. a XVI. století. Kulturně historický obraz XV., XVI. století*. Svazek I. Praha 1895, s. 692–701.

⁷ MACEK, J.: *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha 2001, s. 222.

⁸ Tamtéž, s. 226–227.

⁹ Srov. MIHOLA, J.: *K počátkům paulánského řádu a jeho rozšíření v českých zemích*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, řada společenských věd, č. 18, 2001, s. 26–31.

¹⁰ MIHOLA, J.: *Paulánský řád a prostor pro jeho působení v českých zemích v 16.–18. století*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, č. 20, 2004, s. 4–5.

ní život pomalu navracel do starých kolejí, nedůvěra přecházející v nenávisť vůči klášternímu prostředí panovala ve většinově husitském národě dále, byť latentně. Tvrdá askeze paulánských řeholníků a jejich nepříliš velký počet, navíc v odlehlých oblastech, nezavdávaly příčinu k nějaké zvláštní zášti. Pozitivní zkušenost s paulány naopak vedla k zájmu o jejich služby některé přední jihočeské rody.

Eremitorie ve Výtoni¹¹ – první pokus o prosazení paulánské řehole

Poustevnícké kořeny paulánského řádu dokládá skutečnost, že prvním působištěm těch, které můžeme nazvat následovníky sv. Františka z Pauly, nebyl na českém území klášter, nýbrž eremitorie (poustečna).¹² Nacházela se v nejjihnější oblasti Čech, ve Výtoni (něm. Heuraffel = lesní chýše), nedaleko Frymburka.¹³ Poustevnictví mělo na odlehlých místech uprostřed hlubokých jihočeských lesů delší tradici.¹⁴ Přítomnost a působení eremitů na tomto místě můžeme spojit již s rokem 1389, kdy Jan z Jenštejna, arcibiskup pražský, potvrdil nadaci rožmberských bratří Petra a Jana, datovanou rokem 1384. Podle ní eremité, kteří se usadili v lesích poblíž Frymburka, dostali k dispozici poustevnu se šesti celami a také kapli zasvěcenou prvnímu poustevníku sv. Pavlovi. Tito poustevníci byli s největší pravděpodobností příslušníky v této době kvetoucí kongregace Petra z Pisy. Mezi sporými informacemi o poustevníckém životě v jižních Čechách je zajímavá především informace o tom, že kněžské svěcení měla jen menší část eremitů a že se změnilo, respektive rozšířilo patrocínium výtoňské kaple o zasvěcení sv. Antonínovi. Osobnosti a události, které můžeme konkrétněji spojit s počátky paulánského řádu v českých zemích, jsou však součástí dění až v osmdesátých a devadesátých letech 15. století. Do této doby klidná a jednolitá pospolitost poustevníků živících se masem musela akceptovat konkurenci v podobě přísněji žijících spolubratří, kteří zjevně našli inspiraci u sv. Františka z Pauly. Do Výtoně měli doputovat roku 1474 pod vedením svého představeného Petra Fábera z dolnorakouského Pöchlarmu. Vzniklou situaci podrobně přibližuje listina papeže Innocence VIII. z 13. dubna 1491.¹⁵ Z ní je zřejmé, že k poustevně sv. Pavla, v níž žili poustevníci živící se masem, přibyla se souhlasem rožmberských majitelů pozemku a také se souhlasem Jana, arcijáhna bechyňského kostela „jiná poustečna, pojmenovaná podle svatého Jana Křtitele, s jakýmisi mnišskými celami a modlitebnou, pro užívání a přebývání několika poustevníků, hodlajících poctivě se

¹¹ KADLEC, J.: *Pavláni v jižních Čechách*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1950, s. 48–52. Kadlec vychází mimo jiné z jednadvacetistránkové starší práce PANGERL, M.: *Die Eremitage in Heuraffel*. Prag 1871. Dále srov. GROSS, H.: *Několik písemných památek o bývalém poustevníckém klášteři ve Výtoni*. Sborník historického kroužku, 1901, s. 245–250; TRUHLÁŘ, J.: *Paběrky z rukopisů Klementinských LXI. K dějinám poustevníků na Výtoně*. Český časopis historický, 1902, s. 320–322.

¹² FRÖHLICH, J.: *Poustevníci a poustevny na jihu Čech. Přehled a lokalizace pousteven v 11.–19. století*. Jihočeský sborník historický, 2000–2001, s. 143–144. Autor zde mezi poustevnami uvádí všechna působiště paulánů v jižních Čechách.

¹³ Přestože archivní prameny dokládají, že ve Výtoni existovala skupina eremitů, kteří přijali za svůj charakteristický znak paulánského řádu, slib trvalého postního života, v nejdůležitějších psaných i tištěných pramenech k dějinám řádu z barokní doby není o Přední Výtoni ani zmínka. Přitom je velmi pravděpodobné, že první doložitelní následovníci sv. Františka z Pauly ve střední Evropě žili právě na tomto nejjihnějším místě Čech. LANOVIUS, F.: *Chronicon generale ordinis Minimorum*. Paris 1635, s. 50, 620.

¹⁴ Srov. edici pramenů: BÖHM, A. M.: *Urkunden und Regesten zur Geschichte der Eremiten-Congregationen in Böhmen im XIV. und XVI. Jahrhunderte. Aus dem Schlossarchive zu Kromau*. Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, 1852, s. 232–240.

¹⁵ BÖHM, A. M.: *Urkunden und Regesten zur Geschichte der Eremiten-Congregationen in Böhmen im XIV. und XVI. Jahrhunderte. Aus dem Schlossarchive zu Kromau*. Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, 1852, s. 236.

vzdát pokrmů masitých a vaječných a také pít vína [...]“¹⁶. Doslovná citace z papežského breve dokládá, že se jednalo o skupinu poustevníků hlásících se k řeholi sv. Františka z Pauly, jejíž součástí je také zvláštní slib trvalého postního života. Výtoňští eremité tento slib naplňovali ještě před schválením definitivní verze řehole papežem. Obě poustevny byly spojeny pod kongregací Petra Pisánského. Mezi oběma skupinami poustevníků však existovaly nespáry. Poustevna sv. Jana Křtitele, vystavěná na mokřině, se navíc záhy potýkala s problémem vlhkosti, její obyvatelé však i přes tyto problémy nadále odmítali společnou klausuru a společné duchovní vedení s eremitorií sv. Pavla. Papež vyslyšel jejich prosby, povolil starou poustevnu zbořit a na příhodnějším místě (stále však v blízkosti poustevny sv. Pavla) postavit nové obydlí, opět s invocací sv. Jana, s noclehárnou, modlitebnou, ambitem se zvoničkou a dalšími náležitostmi. Vstřícnost papeže však zároveň požadovala naplnění kompromisu v dříve palčivých otázkách blízkosti eremitorií, společné klauzury a duchovního vedení. Nová poustevna měla být postavena na bližším místě poustevně sv. Pavla tak, aby obě byly pod jednou klauzurou a mohly být spravovány jediným duchovním otcem, aniž by to bylo na újmu přísnější observanci poustevníků sv. Františka z Pauly. Papež zároveň nově vznikající eremitorii sv. Jana a poustevníky v ní žijící obdařil mimořádnými odpustky. Získat je mohl každý, kdo Heuraffel navštívil a přispěl na rozvoj poustevnického zázemí. Z Přední Výtoně se tak stalo vyhledávané poutní místo.

Kompromisní řešení se však neukázalo jako nejvhodnější. Rozdílné pojetí poustevnického života přinášelo další nespáry a nejednotu. Ve snaze řešit neutěšenou situaci přistoupil bechyňský arcidiakon Alexandr v rámci vizitace Přední Výtoně ke sjednocení obou skupin, čehož dosáhl zmírněním pravidel „paulánských“ poustevníků. Arcidiakonovy kroky schválil listinou papežský legát Ursus de Ursinis v listině napsané v Budíně 29. dubna 1495.¹⁶ Potvrzující listina, svým obsahem dost podobná předchozí papežské bule, je zajímavá především tím, že v pasáži věnované poustevně sv. Jana Křtitele a jejímu vybavení jmenuje jako její obyvatele poprvé doslovně „nějaké poustevníky kongregace sv. Františka z Pauly“.

Poustevníci mírnější observance pokračovali ve své činnosti ve Výtoni u Frymburka ještě celou první polovinu 16. století. V prvních dvou desetiletích dosáhlo společenství poustevníků slibného rozvoje. Dary přicházejících poutníků toužících po odpustcích umožnily zahájení výstavby kostela zasvěceného Svaté Trojici a sv. Antonínovi. Dary převora Bartoloměje Rožmberkům dokládají, že si klášterec hospodářsky nevedl špatně.¹⁷ K roku 1515 měla poustevna čtrnáct obyvatel, avšak později se i zde projevil vliv reformace 16. století. Zájem o dosud hojně navštěvovaný a lidem i duchovními hmotně podporovaný klášterec začal slábnout. Dostavba kostela, který měl nahradit původní kapli, začala pro nedostatek prostředků váznout. Je pravděpodobné, že se zhoršující se situací upadala také morálka poustevníků, jejichž život se stále více vzdaloval původním pravidlům. Eremitorie pravděpodobně zanikla někdy v poslední třetině 16. století. K roku 1556 je v listině naposledy zmiňován představený poustevníků jménem Jan, avšak ještě k roku 1568 existuje inventář kostelních nádob a rouch v klášteci Výtoni.¹⁸

¹⁶ Tamtéž, s. 238–239. K vizitaci Přední Výtoně bechyňským arcidiakonem a jeho řešení soužití dvou poustevnických skupin listina uvádí: „A přece zjistil (arcidiakonon Alexandr), že pod jedinou duchovní správou kvůli rozdílnosti pústu nemohou být řádně a shodně řízeny obě poustevny, prověřil a ustanovil s vážností na základě své návštěvy, aby uvedené dvě poustevny byly téhož vyznání a společenství, s jedinou modlitebnou, refektářem, dormitářem, v nichž božský kult ve dne v noci se děje, i se zmírněním uvedené zdrženlivosti pokrmů a pod jediným společným dohledem a pod správou jediného duchovního otce, a aby tak byly ve všem financovány a zachovávány. Takto rozhodl a takto provedl [...]“

¹⁷ GROSS, H.: *Několik písemných památek o bývalém poustevnickém klášteci ve Výtoni (Heuraffel)*. Sborník historického kroužku, 1901, s. 245–250.

¹⁸ Tamtéž, s. 250.

Konvent v Thalheimu – kolébka provincie

Kolébku německo-české provincie paulánského řádu nalezneme v Horním Rakousku, přibližně na půli cesty mezi Salcburkem a Lincem. Někdejší obec Thalheim má dnes sice mírně pozměněný název Oberthalheim, avšak i v dnešní době, kdy je německá provincie více než dvě stě let minulostí, tam nalezneme kostel zasvěcený sv. Anně a část kláštera, který byl domovem paulánských řeholníků.¹⁹ Klášter založil na pozemku nedaleko svého zámku Wartenburku Wolfgang, svobodný pán z Pollheimu a Wartenburku, se svojí manželkou Johannou de Verr a z Bruselu, jejíž rod byl spřízněn s francouzským královským rodem Bourbonů.²⁰ Pollheim byl jedním z fundátorů klášterů německo-české provincie, který se osobně znal se zakladatelem paulánské řehole, sv. Františkem z Pauly.²¹ Byl totiž ustanoven zvláštním vyslancem císaře Maxmiliána na dvoře francouzského krále Karla VIII., kde František působil.²² Wolfgang i jeho manželka Johanna si posléze s Františkem z Pauly i psali.

Přesné datum založení kláštera, zasvěceného sv. Anně, není známo.²³ Záměry sv. Františka z Pauly a počátky kláštera v Thalheimu, který měl stát v čele nové provincie, připomínají prameny poeticky: „*Touže tedy vysadit i do německých zemí výhonky pučící olivy neboli svého řádu, poslal (František) léta Boží spásy 1491 na prosby vznešeného císaře Maxmiliána I. do Německa dva otce, totiž Dionysia Barbiera a Francisca Cerdonia, Francouze, kteří vbrzku, protože byli velmi horliví při šíření svaté víry, zřídili čtyři konventy. První v Thalheimu v Horním Rakousku se jménem sv. Anny, druhý v Kuklově v Čechách pod patronací sv. apoštola Ondřeje, třetí znovu se jménem sv. Anny v Teinovicu (Těnovicích nebo Týnu?) u Vltavy a čtvrtý v Bystrici v Čechách, zvaný Nejsvětější Trojice [...].*“²⁴

Thalheimský klášter byl obecně uznán za první dům nově vznikající provincie a v této souvislosti se připomíná také jeho první korektor a zároveň první jménem doložitelný německý paulán Ctihodný P. Georg von Harrach.²⁵ Byl synem Leonarda II. z Harrachu, prokurátora Korutanska a rady císaře Maxmiliána I. a Markéty Pernerové z Rauchenschachenu. K jeho vstupu do paulánského řádu přispěla touha vynikat svatostí života a také zjevení Panny Marie a svaté Anny, připomínané ve spojení s jeho osobou v místních kronikách. Georg von Harrach zemřel

¹⁹ Publikace nebo rozsáhlejší článek k dějinám kláštera v Thalheimu dosud nejsou k dispozici. Ve starší, níže citované knize Karla Edera je bez uvedení autora odkaz na práci nazvanou *Eigentliche Ursprungsbeschreibung des Closters ordinis Minimorum Sti Francisci de Paula ad S.^{10m} Annam zu Thaleimb*. Neuerwerbungen des o. ö. Landesarchiv, Bd. MDCCVII, Nr. 6.

²⁰ Vědecká knihovna Olomouc, f. Staré tisky, sign. ST III 47, *Compendium Historicum de Origine et Restauratione Provinciae Germaniae et Bohemiae F. F. Minimorum S. Francisci de Paula, compositum a multum Vbli. P. Nicolao Asam Minimo* (dále jen: ASAM, N.: *Compendium historicum*), s. 4. Asamův rukopis ovšem nabízí jen základní informace. Dále srov. *Die Geschichte der St. Anna-Kirche. Pfarrbrief. 500 Jahre St. Anna Kirche und Kloster Oberthalheim*. Timelkam 1997; KNIERWASSER, F.: *St. Anna Kirche. Obertalheim*. Ried in Innkreis 1999.

²¹ EDER, K.: *Das Land ob der Enns vor der Glaubensspaltung*. Linz 1932, s. 37.

²² Wolfgang z Pollheimu patřil k významným a vlivným osobnostem své doby. U Fridricha III. získal post hofmistra císařské rady. Funkci si udržel i za Maxmiliána I., s nímž ho pojila nejen společná hranice pozemků, ale také přátelské vztahy, dále byl dvorním maršálem u španělského krále Filipa a komorníkem jeho manželky, byl také nositelem řádu zlatého rouna aj. V Rakousku zastával pozici hejtmana regimentu zemí nacházejících se nad Enží.

²³ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), f. G 12 Cerroniho sbírka, sign. Cerr. II. 369, *Necrologium minimorum seu catalogus pie in domino defunctorum fratrum ordinis sancti Francisci de Paula provinciae Germano Boemo Hungariae* (dále jen *Necrologium*), s. 6. Zde se uvádí, že nejpozději roku 1512, ve kterém zemřel zakladatel Wolfgang z Pollheimu, musel klášter stát. Bližší prameny o založení a klášteře neměl k dispozici ani kronikář Asam, který jejich absenci vysvětluje tím, že je poslední korektor při opuštění kláštera musel odevzdat luteránským vlastníkům.

²⁴ MZA, f. G 12 Cerroniho sbírka, sign. Cerr. II. 369, *Necrologium*, s. 3–4.

²⁵ MORETTI, G.: *Nella luce dei santi. Il Ven. Padre Giorgio de Harrach*. Charitas. Bollettino del Terz'ordine dei Minimi di S. Francesco di Paola, 1932, č. 6, s. 139–140.

v Thalheimu roku 1514 v pověsti svatosti a byl zde také pohřben.²⁶ Téhož roku získal jeho nejmenovaný nástupce od salcburského kardinála Matouše pro kostel sv. Anny odpustky pro určité sváteční dny.

Obr. 1: Thalheim (dnešní Oberthalheim) – primogeniturní klášter německo-české provincie. Olejomalba neznámého autora z 18. století, nacházející se v paulánském konventu Vranov u Brna, zachycuje (domnělou?) původní podobu kláštera.

O vnitřním životě kláštera, jeho členech či důležitých událostech rodící se provincie Germánie máme k dispozici jen nepatrné množství informací, které neumožňují přesnější rekonstrukce. Pravděpodobně díky zachovaným plánům nebo skicám mohla být asi v polovině 18. století namalována nejstarší známá podoba talheimského kláštera.²⁷ Nevelká, architektonicky jednoduchá budova a kostel, který neměl věž, zřetelně evokují přísný žebravý řád ideově vzešlý z řehole sv. Františka z Assisi.

Více zpráv o situaci konventu připadá na období Lutherova wittenberského vystoupení.²⁸ Rok 1517 zaznamenává jako zásadní předěl také Asamova kronika, ačkoliv vliv nového učení se měl osudově projevit až po několika desetiletích. Luterány se stali Wolfgangův syn Cyriac i vnuk Kazimír. Cyriakovu konverzi k luteránství vnímal barokní autor Nekrologií jako něco naprosto zavrženíhodného: „[...] nezdárný syn Cyriac lásku k víře a řádu vyměnil za největší nenávisť. Neboť on se svými zvrhlými syny, když do Horního Rakouska byla přivedena Lutherova bludařská zkáza, ji nakažený neustal tak dlouho naše řeholníky pronásledovat různými dru-

²⁶ Harrachův mramorový pomník je zapuštěn do levé zdi chrámové lodi. Zemřelý je na něm zpodobněn vzpřímeně, se sepjatýma rukama, pokorně vzývající obraz sv. Anny, s tonzurou na hlavě, v řeholním hábitu, na kterém má pluvíál (srv. obrazovou přílohu č. 11). Na náhrobku je nápis: „Zde leží pochovaný ctihodný a ušlechtilý bratr Georg z Harrachu, z řádu minimů, bratří tohoto kláštera, který zemřel r. 1514 po Kristově narození.“

²⁷ Srov. obrázek 1.

²⁸ HAGER, E.: *Zur Geschichte der oberösterreichischen Stifte im Zeitalter der Reformation*. Linz 1920, s. 8.

*hy útrap, dokud ztratou po odebrání statků a čeledi otec Štěpán Holtzer, poslední korektor kláštera, se svým domem nebyl donucen opustit své sídlo [...].*²⁹

Nejen nová náboženská situace, ale také turecké nebezpečí se podepsaly na zániku primogeniturního kláštera provincie.³⁰ Turecký vpád, zejména roku 1532, „zemí na Enži“ zpustošil a uvrhl do bída. Nedostatkem potravin postihl také paulánský konvent. Výpověď pramene naznačuje, že právě špatné hospodářské poměry, k nimž se mohl připojit úpadek morálky řeholníků, měly na zánik kláštera pravděpodobně větší vliv než případný nátlak luteránských majitelů. K roku 1537 Asamova kronika uvádí: „Protože byla země pokračujícími nepřátelskými nájezdy a procházejícími vojsky tak zpustošena a zničena, nemohli se naši poslední korektori u sv. Anny, Ondřej Ziegler a Štěpán Holtzer, v konventu již udržet, protože si po mnoho let vedli velmi uboze a sice zůstávali v naději na nějaké zlepšení, nakonec však přece za určitou nepatrnou částku peněz předali tenkrát svému již ne váženému luteránskému pánu z Polheimu, panu Zikmundu Ludvíkovi z Polheimu, Ciriakovi, otci tří synů, komendu, prostřednictvím sice neplatné cesse [...].“ Kolik řeholníků žilo v klášteře v době jeho (dočasněho) zániku a jaké byly jejich další osudy, bohužel nevíme. Podle drobné zmínky v *Nekrologiu* můžeme předpokládat, že v těžkých dobách alespoň část z nich přešla do některého z českých konventů.

První luteránský kazatel byl do kostela sv. Anny uveden až roku 1546, tedy teprve několik let poté, co opustili klášter pauláni. Klášterní budova ztrácela své opodstatnění a roku 1557 byla přeměněna na špitál. Kostel se stal místem posledního odpočinku nejen svým zakladatelům, ale i jejich dědicům.³¹

Paulánští poustevníci v Kuklově a první český konvent

Dlouholetá poustevnická tradice se v jižních Čechách nevztahovala pouze k Výtoni. Dalším příhodným místem, které si poustevníci zvolili k odříkavému životu v ústraní, byla obec Kuklov u Brloha,³² vzdálená jen několik kilometrů od Českého Krumlova. Nevelký skalní hrad v Kuklově patřil králi Václavu IV., který je v pramenech titulován jako „patron kostela sv. Ondřeje na Kuglweitě“.³³ Ještě za Václavova života hrad měnil majitele. Z královských rukou přešel do majetku Jindřicha z Rožmberka. V rožmberském držení hrad nejdříve pustnul, teprve koncem 15. století znovu ožil. Dědici kuklovských statků se stali bratři Petr a Oldřich z Rožmberka, kteří se zasloužili nejen o první skutečné uvedení paulánských řeholníků na naše území, ale zároveň o rozvoj vznikající německo-české provincie řádu. Rožmberští bratři totiž udržovali kontakty s rodem pánů z Wartenberka, na jejichž půdě vznikl někdy mezi lety 1487–1491 nejstarší paulánský klášter ve střední Evropě – v Thalheimu (dnešní Oberthalheim), nedaleko obce Vöcklabruck. Představitelé nové řehole, touto dobou stále ještě ne definitivně schválené, Rožmberky zaujali a ti projevíli zájem o jejich služby na svém panství. Činnost paulánů v Kuklově však nezačíná v klášteře, nýbrž v poustevně, podobně jako v nepříliš vzdálené Výtoni. Pauláni na Kuklově jsou tedy dalším příkladem dokládajícím poustevnické zaměření vznikajícího řádu. 5. dubna 1495 vydali Petr a Oldřich listinu, v níž přijímají pod svou ochranu poustevníky z kongregace sv. Františka z Pauly, která se v jejich lesích rozhodla usadit.³⁴ „A tak nikoliv skrze blou-

²⁹ Srov. MZA, f. G 12 Cerroniho sbírka, sign. Cerr. II. 369, *Necrologium*, s. 7.

³⁰ EDER, K.: *Das Land ob der Enns vor der Glaubensspaltung*. Linz 1932, s. 197–198.

³¹ Tamtéž.

³² NOVÁK, J.: *Dějiny hradu a kláštera kuglveitského*. Prachatice s. d.

³³ KADLEC, J.: *Pavláni v jižních Čechách*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1950, s. 41.

³⁴ BÖHM, A. M.: *Urkunden und Regesten zur Geschichte der Eremiten-Congregationen in Böhmen im XIV. und XVI. Jahrhunderte. Aus dem Schlossarchive zu Kromau*. Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, 1852, s. 237.

děni nebo tajné plížení se, nýbrž s bystrým a jasným rozumem, úpěnlivě toužící vykoupit naše hříchy, drahým nám a zbožným poustevníkům kongregace bratra Františka z Pauly, kteří znamenitě a zbožně, jak se věří, zvolili si žít na opuštěném místě v lesích nad Kuglweitem a nanejvýš opravdově a čistě se oddávají zbožnosti, hluboce ponížení, tak máme za povinnost pěstovat s naším chvályhodným úmyslem, co pro podporu jejich je prospěšné, a rovněž tak zcela náležitě pro pobývání jejich, to, co je spojeno se zdarem jejich počínání, a se zbožnou a bratrskou láskou v tom pokračovat, aby se jim dále dobře vedlo, nakolik jsme s Bohem toho mocni, máme jim za povinnost poskytnout přízeň dobrotivou.“ Rožmberští bratři dali paulánským poustevníkům k dispozici starý, kdysi farní kostel sv. Ondřeje, který však tou dobou už asi sto let nesloužil svému účelu. S kostelem získali pauláni také okolní pozemky s pramenem a právem využívání dřeva z lesů na stavbu i otop. Rožmberkové vyšli vstříc také požadavku řeholníků na nerušený život a konání bohoslužeb a zároveň vymohli potvrzení jejich činnosti a požadavků u probosťa svatovítské kapituly, aby „na tom místě služba Boží začatá v pústenničím náboženství trvatí a působiti se mohla“. Listina garantovala, že v nejbližším okolí nikdo nesměl stavět ani využívat materiálu, který byl dán k dispozici paulánům.

Následovníci sv. Františka žili v Kuklově v duchu svých přísných pravidel a tomu odpovídajících skromných podmínkách.³⁵ Kromě provozování duchovní činnosti se podíleli také na zúrodnování pozemků, které jim byly darovány k obživě. Asketický život paulánských poustevníků brzy dosáhl značného věhlasu. Oblibu řeholníků dokládaly almužny a milodary, mnozí jednotlivci hmotně podpořili paulány ve svých závětech s žádostmi, aby na ně pamatovali při bohoslužbách a modlitbách. Rozvoj duchovního života na Kuklově si vyžádal budování dalšího zázemí. Postupně se paulánům podařilo opravit starý kostelík a patrně ještě koncem prvního desetiletí 16. století zahájili stavbu nového kostela sv. Ondřeje, v jehož sousedství zamýšleli rovněž postavit klášter.³⁶ Záměr se podařilo uskutečnit jen částečně. Vzhledem k možnostem řeholníků výstavba pokračovala zřejmě jen pozvolna. Časově se tak střetla s obdobím nástupu reformace v Německu, která se obecně velmi záhy dotkla přímo či nepřímo řeholního života, české území nevyjímaje.

Opisy některých pramenů z doby existence konventu v první třetině 16. století nám umožňují alespoň částečně nahlédnout do hospodářských záležitostí paulánů. Zachovaná kopie dopisu z roku 1519 obsahuje doznání Petra z Rožmberka, že přijímá od kláštera 500 zlatých almužny, za což mají pauláni dostávat z jeho třeboňského panství každoročně až na věčné časy osm kádí kaprů, každý za dva zlaté a dva groše. Asam zmiňuje také zachovaný originální dopis z roku 1530 od Jana z Rožmberka, mistra českého primátu řádu sv. Jana Jeruzalémského, adresovaný tehdejšímu korektorovi kláštera Bernardovi.³⁷ Jan z Rožmberka v něm prodává paulánům rybník jménem Sandin, který se nacházel u vesnice Ličkov. Jako kupující je uveden korektor kláštera sv. Ondřeje řádu sv. Františka z Pauly na Kuchlweité a jeho následovníci. Protihodnotou získal tři sta kop míšeňských dobrých platných pražských mincí. Zmíněný korektor převzal rybník k užívání na věčné časy včetně výpustě a výtoku z rybníka, volného přístupu a příjezdu. K udržování zázemí kolem rybníka, můstků a zábradlí, které je třeba obnovovat, nabízí navíc paulánům vhodné dříví v přilehlých lesích, které by jim měl označit a dát k dispozici jeho hajný, kdykoli to bude potřeba.

³⁵ Státní oblastní archiv v Třeboni, pobočka Český Krumlov, f. Velkostatek Český Krumlov, sign. I 3Kβ 28 n/2.

³⁶ Dokládá to kámen v okně s letopočtem 1509. Srov. NOVÁK, J.: *Dějiny hradu a kláštera kuglveitského*. Prachatice s. d., s. 9. Tentýž autor na stejném místě, avšak s velkou pravděpodobností mylně předpokládá dokončení stavby roku 1514, a to na základě letopočtu na fortně ke křížové chodbě.

³⁷ Srov. Národní archiv, f. AZK, inv. č. 2762, *Spisy Ex Monast. Paulaner. Vetero-Pragae*, fol. 1–3.

Obř. 2: Paulánský klášter (pravděpodobně v Kuklově). Olejomalba neznámého autora z 18. století nacházející se v klášteře Vranov u Brna.

Zmíněná korespondence z roku 1530 je posledním písemným pramenem, který se vztahuje k fungujícímu konventu. K zániku ještě ne zcela dostavěného kláštera došlo zřejmě někdy v průběhu třicátých let 16. století nebo brzy poté.³⁸ Příčin konce řeholního života na Kuklově bylo nepochybně více. V historické paměti místních obyvatel se však nejpevněji uchytila událost vázaná k roku 1533. Blíže neidentifikovaní „přivrženci reformace“ měli přepadnout a zapálit klášter a jeho obyvatele pověsit na lípě nacházející se na klášterní louce.³⁹ Přestože se přepadení kláštera a zabití mnichů nedá vyloučit, jako pravděpodobnější příčina zániku řeholního života v kuklovském klášteře se jeví například požár v kombinaci s hospodářskými problémy či úpadek morálky ve spojení s nástupem reformace. Skutečnosti, že ukončení dějin konventu nemuselo být násilné, nasvědčuje nedatovaný list, který zaslali představení minoritského kláštera v Českém Krumlově poručníkům rožmberských sirotků: „*Vašim Milostem oznamujeme, že bratr Martin, který jest byl prve u svatého Ondřeje na Kuklwajtu, když jsú se všickni bratři rozešli, a on přišel k nám do kláštera, prosil nás, abychme jeho k sobě přijali. I přijali jsme jeho a přirekli jsme mu stravu dávatí a do smrti jeho v klášteře chovati. A v tom čase byl šel do Říma. A když se zase navrátil, šel po nějaké potřebě k hutarovi v Latráně podle mostu a tu jest umřel. I zůstalo po něm půl devatenáctý kopy, kteréž byl skrze almužnu jemu danú zachoval. A přátelé*

³⁸ KUBÍKOVÁ, A.: *K zániku kláštera na Kuklově*. Výběr, 1996, s. 216–218. V *Necrologiu* se na straně 8 k zániku kláštera praví: „*Jak dlouho však naši nejmenší bratři klášter sv. Ondřeje obývali, není známo nic jistého, přece z jakýchsi starých rukopisů se soudí, že tento klášter existoval kolem roku 1541.*“

³⁹ Tamtéž, s. 10. Stejný nebo podobný osud kláštera připomíná většina starších regionálních prací, které se však neopírají o prameny. Je tedy důvodné se domnívat, že tyto informace autoři nekriticky přebírali v časové posloupnosti od sebe navzájem. K tomuto výkladu se s oblibou uchylují také dnešní články věnované malebnému romantickému cíli, známému také díky Vlácilovu filmu *Údolí včel*. Srov. *Klášter velkých ambicí a špatného konce*. Lidové noviny, 25. 11. 2000, s. 31, dále např. informační nástěnka v areálu kláštera aj.

jeho chtěli by ty peníze bráti. I milostivejch pánů, Vašich Milostí pokorně prosímě, poněvadž jsme my jeho byli k sobě do kláštera přijali a jeho do smrti opatřiti chtěli, že by ty peníze měly při našem klášteře zůstatí.“⁴⁰ Komu nakonec zmíněné groše připadly, to už prameny neuvádějí. Ve vztahu k nešťastnému konci kuklovského konventu se nabízí otázka, jestli by se přeživší svědek hromadného mordu spolubratří z kláštera nepostaral o „zvěčnění“ těchto mučedníků reformace, ať už jakoukoliv formou.

Opuštěné obydlí řeholníků připadlo opět Rožmberkům, kteří zde nechali zřídít pivovar a hospodářský dvůr. V pozdějších letech se už o poustevnické tradici či o poušti čili sídlu poustevníků na Kuklově dozvídáme pouze z drobných zmínek spojených s návštěvou tohoto místa nějakou významnou osobou. Když 5. září roku 1594 odjel Petr Vok na protiturecké tažení do Uher, jeho paní Kateřina Rožmberská z Ludanic „[...] byvši tak teskliva po pánu, uchýlila se do samoty a zůstala tam ve dvoře na té poušti na Kuklvejtě [...]“.⁴¹

Obř. 3: Zánik paulánského kláštera v Kuklově na olejomalbě neznámého autora z 18. století. Inventář paulánského kláštera Vranov u Brna.

Kláster u Nové Bystřice⁴²

Dalším místem uprostřed hustých jihočeských lesů, kde ještě za života sv. Františka z Pauly začali působit jeho následovníci, bylo blízké okolí Nové Bystřice – panství náležející rodu Kra-

⁴⁰ Státní oblastní archiv v Třeboni, pobočka v Českém Krumlově, f. Velkostatek Český Krumlov, sign. I 5 AP 27. List českokrumlovských minoritů lze časově ohraničit listopadem roku 1545 a květnem roku 1551. V této době, mezi smrtí Petra V. z Rožmberka a nástupem Viléma z Rožmberka, vykonávali správu rožmberských statků poručníci Albrecht z Gutštejna, Jeroným Šlik, Oldřich Holický ze Šternberka. Minoritský klášter se uvedeného bratra neujal náhodou. Kromě geografické blízkosti ještě důležitější roli sehrála blízkost duchovní. Paulánská řehole totiž vychází z řehole sv. Františka z Asissi, vypracované pro menší bratry, tedy minority.

⁴¹ BŘEZAN, V.: *Kronika posledních Rožmberků*. Díl II. Praha 1985, s. 520. Zmínka dokládá, že povědomí o poustevnické tradici se udrželo i poté, co byl klášter opuštěn.

jířů z Krajků.⁴³ Konrád Krajíř, pán na Bystřici a Landštejně, poznal činnost nejmenších bratří na sousedních rožmberských državách. Pochvalné reference z více stran (snad také z Horního Rakouska) na přísnou askezi paulánů ho přivedly k zájmu o působení těchto řeholníků na vlastním panství. Podpora poustevníků kongregace sv. Františka z Pauly, jak jsou v zakládající listině výslovně nazýváni, byla činností nejen bohumilbou, ale také pragmatickou. Pustá, velmi řídké osídlená krajina si žádala příchod nových obyvatel a u oblíbeného řádu se dal předpokládat přímý i nepřímý podíl na kolonizaci krajiny. Na podporu realizace svého záměru si Krajíř vyžádal souhlas pasovského biskupa Vigilia, do jehož oblasti působnosti novobystřické panství spadalo. Zakládací listina kláštera u Nové Bystřice je datována dnem 24. června 1501.⁴⁴ V této listině se Konrád Krajíř zavázal postavit celý a oratoř zasvěcenou Nejsvětější Trojici v lese zvaném Chundratzwald. Pozemek, na němž byl malý klášter budován, nechal označit hraničními kameny, které poustevníkům zaručovaly život v ústraní od místního obyvatelstva a jeho aktivit. Řeholníci dostali k dispozici rovněž část lesa, jehož dřevo mohli používat na stavbu i na otop.

Absence pramenů nám nedovoluje ani v tomto případě blíže nahlédnout do vnitřního života paulánských poustevníků. Je však zřejmé, že první z nich dorazili k Nové Bystřici ještě před vydáním zakládací listiny, koncem 15. století. V regionální literatuře až do nedávné doby převládal názor, že se nejednalo o eremity z Kuklova, nýbrž sem byli vysláni bratří z kláštera v Thalheimu.⁴⁵ Nejnovější zjištění však dokládají, že klíčovou roli při osazování nově budovaného konventu zřejmě sehrál P. Petr Fáber, patřící do skupiny paulánských poustevníků žijících původně ve Výtoni, později na Kuklově.⁴⁶ Odtud putoval do Říma, kde pravděpodobně v říjnu 1497 složil sliby do rukou P. Bernarda Boyla, generálova vikáře pro Španělsko. Zaznamenává to notářský akt Petra Prossioho z 12. ledna 1500, obsahující též prohlášení Petra Fábera v římském konventu Nejsvětější Trojice před generálním prokurátorem řádu nejmenších bratří, P. Dominikem de Seme, o darování kostela sv. Ondřeje v Kuglvajtu pány z Rožmberka, o přivtělení kostela a konventu řádu nejmenších bratří legitimizovaném papežským legátem Orsinim a potvrzující starší Boylova rozhodnutí a dispozice P. Diminika de Seme o jmenování Patra Fábera vikářem řádu v české provincii a přilehlých zemích.⁴⁷ Z Říma se roku 1500 Fáber navrací nejdříve do Kuklova, aby se v jarních měsících roku 1501 vydal do Nové Bystřice.

Podle staré řádové tradice měl být správný výběr pozemku pro klášter potvrzen zázračnou událostí (miraculem) a následně zasvěcen. Poustevníci měli třikrát pokleknout, vždy setrvat v dlouhé modlitbě, aby zkoumali Boží vůli. Při třetím pokleknutí měl místo označit čerstvě

⁴² MRŠTÍK, J.: *Bývalý paulánský klášter nejsvětější Trojice u Nové Bystřice*. Tábor 1883; PETERSÍLKA, Š.: *Ursprung und Erbauung des Paulaner – Klosters sammt der Kirche der allerheiligsten Dreifaltigkeit zu Neufstriss gemeinlich Kloster genannt*. Neuhaus 1852. Klášter u Nové Bystřice se u regionálních historiků dočkal největší pozornosti z jihočeských sídel řádu. Mimo jiné i proto, že byl jediný z nich obnoven v pobělohorském období a do obnovy talheimského konventu v roce 1672 mu byla přičtena primogenitura.

⁴³ NOVÁKOVÁ, S.: *Krajířové z Krajků*. České Budějovice 2010.

⁴⁴ Státní oblastní archiv v Třeboni, pobočka Jindřichův Hradec, f. Rodinný archiv Slavatů, k. 89, sign. IV E 5, sbírka pergamenů 263. V tištěné formě též srov. DURYCH, V. F.: *De Originibus Templi Salvatoris et Monasterii Fratrum Minorum S. Francisci de Paula Veteris Pragae Cum Licentia Superiorum*. Pragae 1771, s. 3–9.

⁴⁵ Srov. KADLEC, J.: *Pavláni v jižních Čechách*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1950, s. 43. Ve starší literatuře se však setkáme i s variantou, že u počátků kláštera poblíž Nové Bystřice stál mnich Petr, který předtím působil v kuklovském konventu. Novobystřický konvent měl být původně také podřízen kuklovskému klášteru. Srov. NOVÁK, J.: *Dějiny hradu a kláštera kuglveitského*. Prachatice s. d., s. 9.

⁴⁶ Srov. MUSIL, S.: *Ordo minorum – řád nejmenších bratří, jeho působení v konventu Nejsvětější Trojice u Nové Bystřice a historie tohoto konventu do jeho zániku v roce 1959*. České Budějovice 2009. (Diplomová práce TF JU), s. 36–40 a příloha 1.

⁴⁷ Státní oblastní archiv v Třeboni, pobočka Jindřichův Hradec, f. Rodinný archiv Slavatů, k. 89, sign. III K 3, fol. 1–4, latinský opis (originál byl v pobělohorské době uložen v archivu konventu Nejsvětějšího Salvatora v Praze).

vytrysklý pramen, jehož vodě byly později přisuzovány léčebné účinky. Podle tohoto znamení nazvali pauláni svoji první oratoř Sana Cella.⁴⁸ Život v klášteře u Nové Bystřice byl skromný podobně jako v ostatních paulánských příbytcích. Že paulánů u Nové Bystřice přibývalo, dosvědčuje listina vydaná Konrádem Krajířem 9. května 1507.⁴⁹ Větší počet řeholníků si vynutil rozšíření původní fundace. Kromě dalšího dřeva dostali pauláni k dispozici dva rybníčky v Pranslákách a další čtyři rybníčky v Nejdku. Po řeholnících Krajíř žádal, aby jednou ročně za něho a jeho rodinu slavili mši svatou. Modlitbami a mšemi svatými měli zakladateli oplácet vděčnost také po jeho smrti. Původní zasvěcení kostela Nejsvětější Trojici bylo rozšířeno o patrocinium Panny Marie a sv. Jana Křtitele. Díky uzdravující studánce sv. Františka, nacházející se v blízkosti kláštera, se paulánská „poušť“ stala navštěvovaným poutním místem. O početním stavu komunity nemáme přesné zprávy, ale dá se předpokládat její nárůst. Nepřímo to potvrzuje událost, která je tradičně spojována se zánikem kláštera. Mělo k němu dojít roku 1533, kdy na výroční den posvěcení chrámu, 22. července, napadla kráčející procesí čtyřiceti mnichů a dalších věřících z okolních vesnic ozbrojená skupina nekatolíků, snad novokřtěnců, předtím vypovězených majitelem panství. Jako důvod toho, proč svoji zlobu namířili právě proti paulánským poustevníkům, bývá zmiňována kazatelská činnost nejmenších bratří, která patrně nezřídkami mířila k „odpadlíkům“. Prameny jsou však zdrženlivější v konkrétních údajích, neuvádějí ani přesné datum zániku kláštera, ani údaj o počtu obětí. Autor *Nekrologia* líčí dramatické okamžiky, jejichž výsledkem byl zánik novobystřické komunity, takto: „*Tento klášter zničila zuřivost hereetiků. Kterého však roku naši řeholníci byli nuceni ho opustit, nemáme hodnověrnou zprávu. Přece však se vypravuje, že mnozí z našich otců byli luterány z nenávisti k víře a řádu zabiti v nedaleké vsi Munichschlag, a zdá se, že i samotnou etymologii řečené vesnice se vybízí k víře, že své jméno převzala od pobití mnichů [...]*“.⁵⁰

Těnovice, nebo Týn? Fundace s otazníky

Z lokalit, ve kterých v předbělohorském období působili paulánští poustevníci či řeholníci, máme k dispozici nejméně informací o klášteře v Těnovicích⁵¹ (jihovýchodně od Plzně). Zpráva o něm jsou nejen sporé, ale také velmi nepřesné. Je velmi pravděpodobné, že minimálně k záměru vystavět klášter skutečně došlo.⁵² Zdali do kláštera někdy byli uvedeni pauláni, nelze doložit. Je to jediné místo z klášterů německo-české provincie, které nemůžeme spojit se jménem ani jednoho konkrétního paulánského řeholníka. Problémem je rovněž samotná lokalizace konventu, ta je dnes spíše záležitostí archeologickou než historickou. Drobné zmínky ve starší a regionální literatuře umísťují klášter do Těnovic nedaleko Spáleného Poříčí.⁵³ Jako zakladatel klášte-

⁴⁸ Vědecká knihovna Olomouc, f. Staré tisky, sign. ST III 47, ASAM, N.: *Compendium historicum*, s. 18.

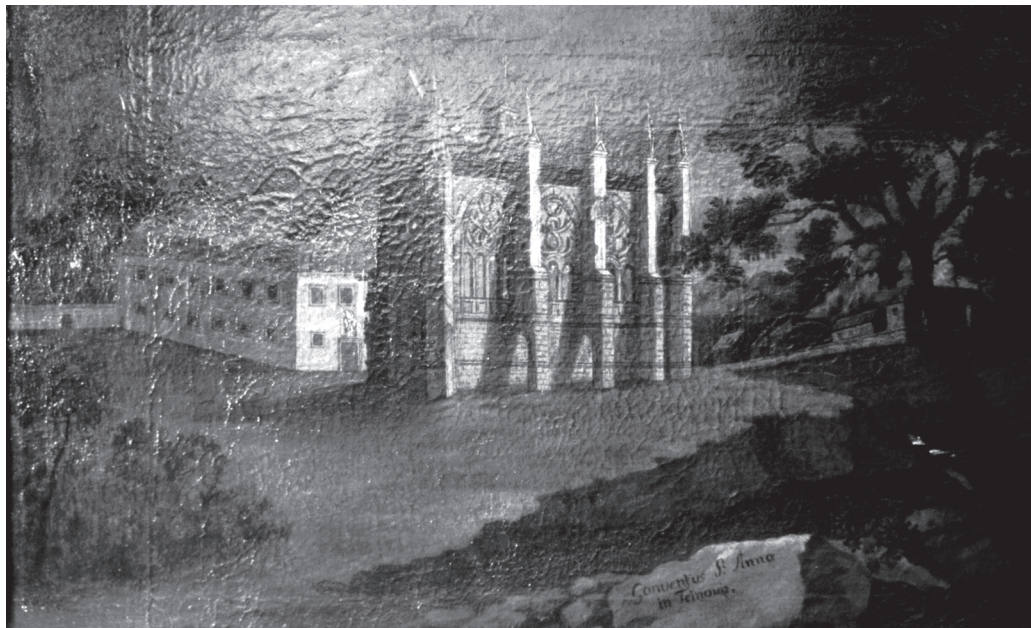
⁴⁹ Státní oblastní archiv v Třeboni, pobočka Jindřichův Hradec, k. 89, sign. IV E 5, sbírka pergamenů 275. Srov. též opis originální listiny v textové příloze č. 5.

⁵⁰ MZA, f. G 12 Cerroniho sbírka, sign. Cerr. II. 369, *Necrologium*, s. 10.

⁵¹ Pro nedostatek pramenů neuvádí tento klášter ani rozsáhlá práce VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997, přestože v ní jinak nechybí alespoň stručná hesla v případech klášterů, které nebyly dostavěny nebo byly pouze zamýšleny.

⁵² Dokládá to jeho samozřejmé uvádění v písemných i tištěných pramenech k dějinám paulánského řádu. Ty jsou sice mladšího data než předpokládaná doba vzniku kláštera (z pobělohorského období), avšak jejich autoři pracovali nepochybně se staršími archiváliemi a písemnostmi, navíc je od doby působení paulánů na českém území v předbělohorském období dělilo pouze osmdesát let. Srov. např. LANOVIUS, F.: *Chronicon generale ordinis Minimorum*. Paris 1635, s. 620; Vědecká knihovna Olomouc, f. Staré tisky, sign. ST III 47, ASAM, N.: *Compendium historicum*; MZA, f. G 12 Cerroniho sbírka, sign. Cerr. II. 369, *Necrologium* aj.

⁵³ Srov. MRŠTÍK, J.: *Česko-německá provincie řádu paulánského*. Blahověst, 1884, s. 296; FRIND, A.: *Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag*. Prag 1873, s. 218, „[...] auf kurze Zeit in Teinowitz sich angesiedelt hatten [...]“.

Obr. 4: Zánik paulánského kláštera v Těnovicích (nebo v Týnu nad Vltavou). S velkou pravděpodobností fiktivní podoba kláštera je dílem neznámého autora z 18. století. Inventář paulánského kláštera Vranov u Brna.

ra je zmiňován rytíř Jan Hiřovec na Hiřově. Klášter měl vzniknout někdy kolem roku 1520 (dle jiných informací i dříve), zaniknout asi roku 1559 a byl zasvěcen sv. Anně.⁵⁴ Nad skutečnými důvody zániku kláštera visí opět otazník, nicméně z nepatrných indicií a také na základě komparace s osudy mnoha jiných klášterů té doby je možné předpokládat, že příčinou úpadku mohly být zhoršené hospodářské poměry fundátora, který svůj záměr nedokončil. Také dědicové zakladatele mohli konvertovat k luterskému vyznání, čímž by klášter ztratil nejdůležitější část podpory. Latinská podoba názvu kláštera „conventus teinovicensis“ však nechává otevřenou také lokalizaci kláštera do Týna nad Vltavou. Této variantě nasvědčují drobné zmínky o klášteře v kronice německo-české provincie sepsané Nicolausem Asamem. Ten totiž zmiňuje „*Closter S. Anna zu Teinowitz an der Moldau*“. Odvolává se přitom na zmínku v *Kronice české* vytištěné roku 1596.⁵⁵ V nekrologiu německo-česko-uherské provincie z 18. století, jehož součástí je také historie vzniku a obnovy provincie, se autor odvolává na Asama: „*O konventu sv. Anny v Těnovicích v Čechách, zničeném skrze bludařskou zvrácenost, neexistuje naprosto žádná paměť, než že se česká kronika o něm zmiňuje a jakési rozvaliny kdysi velké stavby jsou tam viděti.*“ Otec Asam ve svých rukopisech dále vzpomíná: „[...] u kostela ve zdi ještě existuje viditelný obraz sv.

⁵⁴ Zatímco v patrociniu kláštera je v podstatě všeobecná shoda, liší se údaje o době vzniku a délce trvání konventu, nejasná je též otázka zakladatele či alespoň jeho rodu. Kromě varianty Hiřovců z Hiřova bývají v této souvislosti vzpomínáni také Čičovci z Čičova. Srov. *Ze starých pamětí Těnovických*. Úřední věstník farních úřadů v Čížkově, Mešně, Mitrovicích, Spál. Poříčí, Těnovicích, 1909, č. 1, s. 5. Zde nejmenovaný autor článku lokalizuje klášter na místo zvané „pod zvonici“ a konstatuje, že pauláni měli na starost duchovní správu osady Těnovické. Dále: DAVÍDEK, V.: *Naše Spálenopoříčsko*. Díl I. *Staré časy Spálenopoříčska*. Část II. *Mistopis a rodopis*. Praha 1942, s. 57.

⁵⁵ Patrně se jedná o proslulé dílo Václava Hájka z Libočan, které se v uvedeném roce 1596 dočkalo německého překladu, s nímž později Nicolaus Asam pracoval. Ačkoliv je v kronice mnoho zpráv o klášteřích a řeholnicích, v dostupném českém vydání se mi zmínku o paulánských konventech předbělohorského období nepodařilo nalézt.

*Františka z Pauly, vytesaný v kameni.*⁵⁶ Jasně ve věci existence či neexistence konventu sv. Anny se nepodařilo udělat ani Václavu Fortunátu Durychovi na konci 18. století, když se v jedné ze svých prací k počátkům provincie znovu vrátil. Konventu „*S. Annae in Teinowitz ad Moldavam*“ však věnoval jen několik řádků. Odvolává se na Asamův rukopis a v něm zmíněný Hájkův „katalog českých klášterů“, který konvent sv. Anny v „*Teinowitzu*“ uvádí. Znovu také připomíná, že „*všechny záznamy teinowitzkého kláštera zanikly a dodnes nebyly nalezeny*“.⁵⁷

Závěr

Když roku 1507 František z Pauly umíral, byla již německo-česká provincie realitou, i když počet konventů ani řeholníků nebyl příliš velký. Řeholníci této provincie byli součástí velkého paulánského společenství, které svůj další rozvoj řešilo na generálních kapitulách řádu. Předsedal jim nástupce sv. Františka. Zakladatel řádu za něj na smrtelné posteli označil pátera Bernardina z Otranta († 1520), svého dosavadního vikáře, kterého měla do roka potvrdit generální kapitula svolaná do Říma. Jeho spolupracovníky měli být otcové Jacques Lespervier, Mathieu Michel a Reginald Clerici, korektor z Tours. Na první pohled je zřejmé, že vedení řádu měli mít v ruce francouzští otcové, což vyvolalo nemalé diskuse s italskými bratřími původního poustevnického hnutí na římské generální kapitule konané v konventu Nejsvětější Trojice „*ai Monti*“ od 28. prosince roku 1507 do 2. ledna roku 1508 za účasti jednašedesáti otců, zastupujících dvaatřicet konventů stávajících čtyř řádových provincií.⁵⁸ Zastoupení zde měla také německo-česká provincie. Kapituly se zúčastnili Dionýsius Barbier, provinciál a vicekorektor kláštera sv. Anny v Thalheimu, dále Franciscus Cerdonius, Ludovicus Flaminus, prokorektor z kláštera sv. Ondřeje v Kuklově, Petrus Allemanus, korektor kláštera v Nové Bystřici, bratr laik Joannes Allemanus a český oblát P. Caspar.⁵⁹ Zásadním problémem byla skutečnost, že jednotliví otcové skládali řeholní sliby postupem času na různé verze vyvíjející se řehole, takže italští poustevníci odmítali přijmout slib trvalého postního života zakotvený ve *Čtvrté řeholi* s poukazem, že takovým životem žijí i bez jeho právního definování. Díky moudrému vedení komisaře sv. Stolce, kardinála Marka Vigéria, se po dlouhých a bouřlivých diskusích podařilo jako poslední projev vůle zakladatele přijmout *Čtvrtou řeholi* jakožto závaznou pro celý řád.⁶⁰ Na to byl 1. ledna roku 1508 zvolen „*sine fraude*“ padesáti z devětašedesáti hlasů P. Francois Binet, muž mimořádných schopností, jehož spolupracovníky se stali otcové Giacomo di Morano, Mathie Michel, Franciscus Cerdonius (předtím se podílel na zakládání německo-české provincie) a generální prokurátor Jacques Lespervier.

Franciscus Cerdonius zastupoval posléze německo-českou provincii také na dalších generálních kapitulách, konaných v Tours (1511) a Toulouse (1514), kde již vystupoval jako druhý německý provinciál. Na čtvrté generální kapitule byl dokonce zvolen čtvrtým generálem řádu po svatém Františkovi. Páté generální kapituly, konané v Paříži roku 1520, se za německo-českou

⁵⁶ MZA, f. G 12 Cerroniho sbírka, sign. Cerr. II. 369, *Necrologium*, s. 8. O „bludařské zvrácenosti“ se v případě těnovického kláštera Asam nezmiňuje. Je možné, že autorovi *Necrologia* jako inspirace k tomuto tvrzení posloužila olejomalba konventu, pocházející asi z poloviny 18. století. Zachycuje mohutnou stavbu s nápisem „*Conventus teinovicensis*“ v plamenech (srov. obrázek 4).

⁵⁷ Srov. DURYCH, V. F.: *De Originibus Templi Salvatoris et Monasterii Fratrum Minorum S. Francisci de Paula Veteris Pragrae Cum Licentia Superiorum*. Pragrae 1771, s. 34–35.

⁵⁸ GALUZZI, A. M.: *Il primo Capitolo generale dell'ordine dei Minimi (28 dicembre 1507 – 2 gennaio 1508)*. Bollettino ufficiale dell'ordine dei Minimi, 1967, s. 137–143.

⁵⁹ Vědecká knihovna Olomouc, f. Staré tisky, sign. ST III 47, ASAM, N.: *Compendium historicum*, s. 18.

⁶⁰ Zástupci německo-české provincie v otázce *Čtvrté řehole* jednomyslně podpořili francouzské otce. Srov. Vědecká knihovna Olomouc, f. Staré tisky, sign. ST III 47, ASAM, N.: *Compendium historicum*, s. 19.

provincii zúčastnil viceprovinciál Sebastianus Wodiz. Roku 1523 se potřetí uskutečnila generální kapitula ve Věčném městě. Zúčastnil se jí provinciál P. Bernardus Heil. Jedná se o posledního doloženého vyslance německé provincie před jejím dočasným zánikem. Kapitula zvolila nového generála, kterým se stal P. Martialis de Vicinis. Kronika německé provincie uvádí, že ten jako „jeden z prvních učedníků sv. Františka ve Francii hned jako dobrý pastýř podnikl těžkou a nebezpečnou cestu do Německa přes Rakousko a Čechy, protože už tehdy provincie pro velké pronásledování kacíři se zdála být v nebezpečí. Když tam ale přijel, chybělo málo, a byl by tam našel tyto tři kláštery zpustlé a opuštěné, většinu duchovních rozptýlenou a vyhnanou, a těch málo zbývajících pak povzbudil tento bohulibý muž nadšeně k stálosti. Když ale svůj krok sotva z provincie vzdálil, teprve to začalo, že většina duchovních byla od kacířů ze závisti proti jejich latině a náboženství zavražděna, kterých bylo, jak zapsali náš biskup Ludovicus Domius a Lanovius do řádové kroniky, kolem stovky.“⁶¹

Ať už byly příčiny zániku provincie jakékoliv, je zřejmé, že za kritickou etapu, kterou paulánské konventy nepřežily, můžeme považovat třicátá léta 16. století. Řádové prameny je nejčastěji spojují s násilnostmi heretiků. Lanovius se k příčinám zániku vrací ve svém *Chroniku generale* hned na několika místech. Sděluje, že „tato germánská provincie fungovala nějakou dobu, ale naše kláštery byly zničeny řáděním luteránů, zapáleny a rozbity, a naši lidé byli vyhlazeni, což připomeneme ve vhodné dobu. Z toho všeho nezbylo téměř nic až do roku 1623, kdy konečně byla znovu získána a obnovena kvetoucí provincie a tak to také dosud víme.“⁶² Na jiném místě je opět jako hlavní důvod zániku provincie zmíněno řádění luteránů, kteří „kvůli získání majetku mnohé naše lidi zabijeli, a tito tedy zemřeli vznešeně mučednickou smrtí, což připomínáme na jiném místě“.⁶³ Tyto citace dosvědčují, jak velmi úzce byla spojována krize řeholního života v 16. století s luterskou reformací. Řádoví autoři vesměs nerozlišovali nekatolické skupiny, všechny se vešly do všeobjímajících pojmů kacířů či heretiků. V regionální literatuře jsou nejčastěji připomínáni jako násilníci novokřtění, žijící a působící v této době na česko-rakouském pomezí. Jejich jinak poklidné soužití s místním obyvatelstvem mohlo být narušeno několika událostmi, které některé jejich skupiny uvedly do pohybu a patrně také radikalizovaly. Nepochybně k tomu přispěla císařská nařízení k jejich vypovězení ze země, vydaná Karlem V. po upálení Baltara Hubmayera roku 1528 a znovu obnovená na říšském sněmu roku 1530.⁶⁴ Na mnohých místech vrchnost tato nařízení přecházela, neboť se jednalo o pracovitě poddané, uplatňující se v rozličných činnostech.⁶⁵ Ze Švýcarska a rakouských zemí však přicházeli do českých zemí další novokřtění. Zabýval se jimi i český sněm roku 1534, který znovu vyzýval vrchnost, aby je na svých panstvích netrpěla, pokud nekonvertují ke katolické víře.⁶⁶ V tomto kontextu byli také vypovězeni Krajíři z novobystřického panství roku 1533. Je možné předpokládat, že proti novokřtěncům ve své kazatelské činnosti horlivě vystupovali i samotní pauláni, nabádající k obnově církve skrze vnitřní konverzi a principiálně odmítající jakékoliv formy hereze. Je otázkou, v jaké míře, pokud vůbec v nějaké, se mohl v radikalizaci novokřtěneckých skupin na rakousko-českém pomezí projevit vliv charismatického proroka Melchiora Hoffmana, který hlásal ve Štrasburku nutnost nového křtu a na rok 1533 předpověděl apokalypsu.⁶⁷

⁶¹ Vědecká knihovna Olomouc, f. Staré tisky, sign. ST III 47, ASAM, N.: *Compendium historicum*, s. 20.

⁶² LANOVIUS, F.: *Chronicon generale ordinis Minimorum*. Paris 1635, s. 50.

⁶³ LANOVIUS, F.: *Chronicon generale ordinis Minimorum*. Paris 1635, s. 620.

⁶⁴ MRŠTÍK, J.: *Bývalý paulánský klášter nejsvětější Trojice u Nové Bystřice*. Tábor 1883, s. 15.

⁶⁵ KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin*. Díl II. Praha 1991, s. 28.

⁶⁶ WINTER, Z.: *Život církevní v Čechách XV. a XVI. století. Kulturně historický obraz XV., XVI. století*. Svazek I. Praha 1895, s. 308–309.

⁶⁷ VLNAS, V.: *Novokřtění v Münsteru*. Praha 2002, s. 207–210.

Daleko méně je v pramenech i v literatuře jako jedna z možných příčin zániku provincie zmiňována opětovná obecná krize vnitřního života klášterů, která úzce souvisela s Lutherovým vystoupením. Rovněž špatné hospodářské poměry konventů patřily k hlavním příčinám zániku klášterů této doby.

Obecně tedy můžeme konstatovat, že reformace a události s ní spojené se staly ve střední Evropě pohromou nejen pro paulánský řád, ale i pro mnohem početnější řeholní instituce, mezi něž patřil například řád františkánů observanů.⁶⁸

Eremitorie (E) / Konvent (K)	Patrocinium	Vznik, založení	Zakladatel	Zánik
1. Heuraffel (E) Přední Výtoň	sv. Jan Křtitel	1474?		1495?
2. Talheim (K)	sv. Anna	1491?	Wolfgang z Polheimu, Johanna de Verr	1537
2. Kuglweit (Kuklov) (E, K)	sv. Ondřej	5. 4. 1495	Petr z Rožmberka, Oldřich z Rožmberka	1541?
3. Klášter u Nové Bystřice (E, K)	Nejsvětější Trojice, Panna Maria, sv. Jan Křtitel	24. 6. 1501	Konrád Krajíř z Krajku	1533
4. Těnovice? / Týn nad Vltavou?	sv. Anna	1520?	Jan Hiřovec z Hiřova? / Jan Čičovec z Čičova?	1550?

Tabulka 1: Paulánské konventy předbělohorské německo-české provincie v 15.–16. století.

Summary

Hermits Versus Reformation. The Formation, Life and Downfall of German-Czech Pre-White Mountain Province of the Order of the Minims in the 15th and 16th Century

The first German-Czech province of the Order of the Minims was founded in the late 15th and early 16th century, during the life of St. Francis of Paola. The fact that the first monasteries in the Czech lands were on the estate of prominent Czech families (Kuklov on the estate of the Rosenbergs, the monastery at Nová Bystřice on the land of the Krajířs from Krajek) shows interest in this new order and confidence in its benefits. The Minims' convents built in seclusion, living in strict asceticism, were to become centres of deep spiritual renewal and also had to create an effective barrier to prevent the spread of the Reformation. However, they were vouchsafed to operate only for a few decades. Share on the temporary downfall of the Pre-White Mountain province is attributed to the Lutherans. Some sources also refer to the activity and violence of the Anabaptists, against whom the Minims worked on the field of preaching and who Konrád Krajíř, the founder of the monastery at Nová Bystřice, testified from his estate in 1533. Some prominent families joined the lutheran Reformation, among them the Polheims, on whose estate was located the monastery in Thalheim. A question remains over the fate of the fourth monastery – the one in Týn nad Vltavou or in Těnovice, whose existence and also the locality is unclear because of the absence of sources. The termination of German-Czech province during the first half of 16th century was the result of changes in the religious situation in connection with the worsening economic situation of the convents.

⁶⁸ NĚMEC, J.: *Rozvoj duchovních řádů v českých zemích*. Řím 1988, s. 30–31.